

DİVAN ŞİİRİNDE SOSYAL HAYATTAN YANSIMALAR: NECATÎ VE HAYRETÎ'NİN ARPA KİTLİĞİNİ ANLATAN İKİ MANZUMESİ

Ülkü ÇETİNKAYA*

Özet: *Divan şiirinin hemen her türünde, kimi zaman farklı farklı beyitlerde kimi zaman da bir şiirin bütününde olmak üzere, sosyal hayata ilişkin bilgilere rastlamak mümkündür. Bu türlü şiirler kültür tarihi açısından önemli birer belge değeri taşımaktadırlar.*

Bu çalışmada da divan şairlerinden Necatî (ö: 1509) ile Hayretî (ö: 1534-35)'nin kendi dönemlerinde yaşanan arpa kıtlığını ve bundan duydukları sıkıntıları konu ettikleri kasideleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Divan şiiri, kaside, Necatî, Hayretî, arpa kıtlığı, sosyal hayat.*

Reflections from Social Life in Divan Poem: Necatî and Hayretî's Two Poems Narrating Famine of Barley

Abstract: *It is possible to come across some information related to social life in almost all genres of divan poetry; sometimes in different verses, sometimes in the whole poem. Such poems possess a documentary value in terms of cultural history.*

Based on such a perspective, this study examines the kasides of the two divan poets, Necatî (D.1509) and Hayretî (D.1534-35), who mention the famine of barley and related problems they had to face with in their periods.

Keywords: *Divan poetry, kaside, Necatî, Hayretî, famine of barley, social life.*

XIII. ve XIX. yüzyıllar arasında varlığını sürdürmüş olan divan şiiri, Türk kültürü tarihinin önemli kaynaklarından. Ancak Tanzimat döneminden itibaren şekil özellikleri (dış yapı), dil ve muhteva bakımından şiddetli eleştirilere maruz kalan divan şiiri, en çok da gerçekle ilgisiz, hayalî, taklitçi, toplum meselelerine, milli kültür ve zevke yabancı olmakla suçlanmıştır.¹

Bilindiği gibi Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle gelişen divan edebiyatı, şekil ve muhteva özellikleri ile estetik kurallarını da bu edebiyatlardan almıştır. Kendine özgü ve değişmeyen kuralları olan bu edebî geleneğin şairi için “evrende var olan soyut somut akla gelebilecek her şey, şiirde kullanabileceği zengin bir malzeme niteliğindedir. Divan şairi bu malzemenin seçiminde sonsuz bir özgürlüğe sahip olmakla birlikte, bunların şiire uygulanması ve şiir içinde işlenmesi açısından bazı estetik kurallarla

* Dr., Ankara Üniversitesi.

¹ Divan şiirine yönelik eleştiriler hakkında daha geniş bilgi için bk. (Erbay 1997).

sınırlanmıştır (Dilçin 1999: 618)”. Dolayısıyla divan şiirinde insanın insan, toplum ve tabiatla ilişkileri çeşitli söz ve anlam sanatlarına başvurularak anlatılmıştır. Ayrıca divan edebiyatı her ne kadar Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle gelişmiş ve bu kültürlerin ortak değerlerini işlemişse de Osmanlı coğrafyasının tarihi, toplumsal ve kültürel özelliklerinden yoksun bir edebiyat değildir. Geliştiği toplumun gerçeklerini, sosyal olaylarını, sorunlarını, kültürel değerlerini kimi zaman realist kimi zaman romantik bir biçimde mutlaka yansıtmıştır. Divan şiirine bu açıdan bakıldığında onun gerçekle ilgisinin olmadığı, toplumsal sorunlara değinmediği, milli kültür ve zevke yabancı olduğu yolundaki eleştirilerin gerçeği yansıtmadığı görülecektir.²

Nitekim divanlar incelendiğinde kimi zaman farklı farklı beyitlerde, kimi zaman da bir şiirin bütününde dış dünyaya, gerçek hayata, toplumsal konulara, kültürel değerlere ilişkin bilgiler içeren binlerce örneğe rastlamak mümkündür. İşte bütün bu örnekler kültür tarihi açısından son derece önemli birer belge değeri taşımaktadırlar.

Bu çalışmada da XV. yüzyıl şairi Necatî (ö: 1509) ile XVI. yüzyıl şairi Hayretî (ö: 1534/35)’nin kendi dönemlerinde yaşanan arpa kıtlığını ve bundan duydukları sıkıntıları dile getirdikleri kasideleri değerlendirilecektir. Ancak bu şiirleri değerlendirmeye geçmeden önce, Osmanlı toplum yaşayışında genel olarak hububatın önemi ve hububat kıtlığı üzerinde durmak yerinde olacaktır.

“Orhan Gazi zamanından başlayarak yerleşik bir toplum düzeni ve gittikçe gelişen bir idarî ve askerî düzen üzerine oturmaya başlayan Osmanlılarda tarım ağırlıklı bir iktisadî düzen hâkimdir.” (Öz 1999: 66). Tarım ekonomisinin ana ürünleri ise buğday ve arpadır. Büyük kitlelerin geçimi, geçimlik ekonomi, ordunun ve şehirlerin iaşesi hububat ekimine, özellikle de buğday ve arpa ekimine dayanır. Hububat ekimindeki yetersizlik darlık ve açlığa yol açacağından, devlet tarla ziraatını, hububat ekimini kontrol altında tutma zorunluluğu duymuştur. Dolayısıyla Osmanlıda mirî toprak rejimi, devlete bütün köylü sınıfını ve tarım ekonomisini kontrol ve düzenleme yetkisi vermiştir. Buna göre, yalnız hububat ziraatı yapılan, tarla olarak kullanılan ve devletin mutlak mülkiyet hakkını elinde tuttuğu arazilere mirî arazi adı ile özel bir statü verilmiştir (İnalçık 1990: 1-2).

Osmanlı ekonomik düzeninde bu kadar önemli bir yeri olan hububat üretiminde yaşanacak kıtlıklar da toplumda ekonomik ve sosyal hayat açısından büyük önem taşımaktadır. Tarih boyunca kıtlıkların ortaya çıkmasında kuraklıklar, çekirge ve tarla faresi istilaları, ekilebilir alanların yetersizliği, ziraat hastalıkları, iklim şartları

² Divan şiirinin toplum, sosyal hayat ve kültürle ilişkilerini konu eden çalışmalardan örnekler şunlardır: Aylar 1995: 1011-1022; Banarlı 1966: 10-14; Batislam 2006: 7-15; Beyzadeoğlu 1990: 9-11; Beyzadeoğlu 1991: 8-9; Dilçin 1999: 618-626; Öztoprak 2000: 155-168; Sefercioğlu 2002: 664-681; Şentürk 1993a: 175-188; Şentürk 1993b: 211-223; Şentürk 1993c: 8-10; Ünver 2005: 195-201; Yeniterzi 2000: 361-377; Yılmaz 2000: 121-127.

DİVAN ŞİİRİNDE SOSYAL HAYATTAN YANSIMALAR: NECATÎ VE HAYRETÎ'NİN ARPA KİTLİĞİNİ ANLATAN İKİ MANZUMESİ

ve coğrafi mekân gibi doğal sebeplerin yanı sıra kaçakçılık, karaborsacılık, muhasara altında kalma, savaş, göçler ve görevlilerin suistimali gibi beşerî sebepler de rol oynamıştır. İster doğal ister beşerî sebeplerle olsun, kıtlıklar ölümcül sonuçlar verdiği için aynı zamanda bir afet olarak değerlendirilir. Ayrıca kıtlıklar, etkileri uzun süren, sebep oldukları sosyal ve ekonomik sorunların toplumlara ve devletleri uzun süre meşgul ettiği olaylardır. Nitekim büyük sıkıntılara yol açan bir kıtlıktan sonra bu olaydan etkilenen insanların yeniden düzenli hayata geçişleri uzun zaman almaktadır. Bu geçiş sürecinde birtakım sosyal huzursuzlukların yaşanacağı da muhakkaktır (Kılıç 2002: 718,724).

Divan şiirinde arpa kıtlığının konu edildiği metinlerden biri Necatî'nin "Kaşide-i Arpa" (Tarlan 1997: 92-94) başlıklı şiiridir. "Fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün" kalıbıyla yazılmış bu kaside 21 beyittir. 13, 14 ve 18. beyitlerde geçen "Der-i Āşaf", "Ĥazret-i Pāşā" ve "Āşaf-ı cihān" ifadelerinden, Necatî'nin bu kasideyi dönemin vezirlerinden birine sunduğu anlaşılmaktadır.³ Nesib, girizgāh, medhiye, tegazzül, fahriye ve dua gibi, bir kasidede tamamen veya kısmen bulunması gereken bölümler bu kasidede yoktur.⁴ Divan edebiyatında kaside nazım şekliyle yazılmış şiirlerde bu altı bölüm büyük ölçüde yer almakla birlikte,

"Şairler kasidede zaman zaman ferdi hayat arızalarına, hâllerinden ve düştükleri sıkıntılardan şikâyetlere yer vermişler, övgüsünü yaptıkları şahsiyetten bekledikleri himaye ve yardımı dile getirmişlerdir. Burada kaside dış âleme yönelik tasvir ve konuları yanı sıra, yapılan övgünün muhatabı bakımından şairin dışına açılan bir muhtevada kalmayıp kendi iç âleminde duygu ve düşünceleri de aksettirir, yer yer lirik ifadelerle de bürünebilir (Akün 1994, 408)".

Necatî de şiirine doğrudan arpa kıtlığından söz ederek başlamış ve bu kıtlık dolayısıyla yaşadığı sıkıntıları dile getirdikten sonra, kasideyi sunduğu vezirden bu konuda yardım dileyerek bitirmiştir.

Necatî'nin "Kaside-i Arpa" başlıklı şiiri aşağıdaki tabloda şöyle gösterilmiştir:

1. Qanı ol yâr-i mihrîbân arpa Şayruya şîḥḥat ata cān arpa	1. "O şefkatli, sevgi dolu sevgiliye benzeyen, hastaya sağlık, ata can olan arpa nerede?"
2. Ġālîbā çāha düşdi Yūsufvār Ol 'azîz-i cihān olan arpa	2. "O dünyanın kıymetlisi olan arpa galiba Yusuf gibi kuyuya düştü."

³ Necatî Fatih Sultan Mehmet'in veziri Karamanî Mehmed Paşa ile II.Bayezid'in vezirlerinden Davud, Kasım ve Mesih Paşalara kasideler sunmuştur (Çavuşoğlu 2001: 20,23).

⁴ Şair her ne kadar kasidenin 14 ile 19. beyitleri arasındaki bölümünde arpa isterken veziri övüyor ve son beyitte dua ediyorsa da bu bölümler yapı itibarıyla doğrudan övgü amacıyla yazılmış kasidelerdeki medhiye ve dua bölümleri gibi tipik değildir. Bunlar, şiirin bağlamı (context) içinde devlet büyüğünden söz edilirken söylenmesi uygun düşen ifadeleri içeren bölümlerdir.

3. Nev-bahār-ı ma'îšetümi benüm
Âh kim eyledi ħazān arpa	3. "Ah!, arpa benim geçim baharımı güz etti."
4. Qalmadı faqa taķıcaķ buğday
İlde olalıdan girān arpa	4. "Şehirde arpa çok pahalandığından beri kapana takacak buğday kalmadı."
5. At arıkladı üf dir iseñ uçar
Dağları eyledi şaman arpa	5. "At zayıfladı, üf desen uçar. Arpa (âdeta) dağları (dağ gibi kocaman atları) saman (saman çöpü kadar küçük ve değersiz) hâline getirdi."
6. Arpa derdi ile şol kadar dögdüm
Kendümi ki_öldü üstüħ`ān arpa	6. "Arpa derdi ile kendimi o kadar dövdüm ki kemik(lerim) arpa oldu."
7. Şimdi at arpa diyü cān virür
Evvel ata virürdi cān arpa	7. "Daha önce (kıtlıktan önce) arpa ata hayat verirken şimdi at arpa diye can verir."
8. Qalmadı at u don u hem ħarçluķ
Eyledi ħalka çaķ ziyān arpa	8. "At, giyecek ve harçlık kalmadı. Arpa (kıtlığı) halkı tamamen kayba uğrattı."
9. Yükleryolda ħodı atsuzluķ
Begleri eyledi yayan arpa	9. "Atsızlık yükleri yolda bıraktı. Arpa (kıtlığı) beyleri yaya hâle getirdi."
10. Qalmadı ħiç bir at ki_arıklamadı
İdeli kendüzin nihān arpa	10. "Arpa kendini gizlediğinden beri (arpa kıtlığı görülmeye başladığından beri) zayıflamadık hiçbir at kalmadı."
11. Dānesin aķçeyye alan ögünür
Ki_eline girdi rāyegān arpa	11. "(Arpanın) tanesini para ile alan (sanki) bedava almış gibi övünür."
12. Varuban didüm arpa şalıcıya
Şalı vir baña ey fülān arpa	12. "Arpa falına bakan falcıya gidip 'Ey falan kişi! Bana (arpadan) haber ver.' dedim."
13. Didi kim gökteki sitāre kadar
Der-i Āşaf ⁵ da var çehān ⁵ arpa	13. "Vezirin kapısında (hükümette) gökteki yıldızlar kadar çok arpa' var dedi."
14. Eger emr itse Ĥazret-i Pāşā
Getüre rāh-ı keh-keşān arpa	14. "Eğer Paşa hazretleri buyurursa Samanyolu yıldızı arpa getirir."
15. Ĥüküm iderse bahāri ħudretinüñ
Bitüre ħāk her zamān arpa	15. "[Paşa (dönemin vezir veya sadrazamı)'nın] kudretinin baharı hükmederse toprak her an arpa bitirir."
16. Buyruķ eylerse yađdura fi'l-ħāl
Necm yirine āsumān arpa	16. "Emir verirse gökyüzü hemen o anda yıldız yerine arpa yağdırır."

⁵ Alıntı yapılan metinde bu kelime "cihān" olarak okunmuş ve nüshalardan birinde "ç" ile yazıldığı belirtilmiştir. Kelime "ç" ile yazıldığında "çehān" okunmaktadır. "Çehān" Farsça bir kelime olup "çok, bisyâr, kesîr (Hüseyn Remzî 1305: II/418)" anlamındadır. Dolayısıyla beytin anlamına uygunluğu bakımından "cihān" kelimesi "çehān" olarak düzeltilmiştir.

DİVAN ŞİİRİNDE SOSYAL HAYATTAN YANSIMALAR: NECATÎ VE HAYRETÎ'NİN ARPA KİTLİĞİNİ ANLATAN İKİ MANZUMESİ

17. Eyler enbâr-ı lutf u himmetden
Atı kalmışlara revân arpa	17. “Atı zayıf düştüğü için yürüyemez duruma gelmiş olanlara himmet ve lütuf ambarından arpa verir.”
18. Bu ümîde gelür Necatî daği
Ki vire Âşaf-ı cihân arpa	18. “Necatî de cihan vezirinin arpa vereceği umuduyla gelir.”
19. Ey tabîb-i zamân cevâb buyur
Ki_eyledi beni nâ-tüvân arpa	19. “Ey zamanın tabibi! Arpa (kıtlığı) beni güçsüz bıraktı. Cevap ver!”
20. Niçe kim bu ribât-ı gerdûnda
Ola maflüb-ı reh-revân arpa	20. “Bu dünya hanında yolcuların isteği ne zamana kadar arpa olacak?”
21. Vire kâdrûn ştabl-ı ‘âmireden
Hınk-ı gerdûna câvidân arpa	21. “Senin kudretin saray ahırından feleğin kır atına (kır ata benzeyen feleğe) daima arpa versin.”

Görüldüğü üzere Necatî kasideye arpanın günlük yaşamdaki değerinden ve kıtlığından söz ederek başlamıştır. Daha sonraki beyitlerde ise genel olarak, kıtlık yüzünden arpanın çok pahalandığı ve geçim sıkıntısına yol açtığı, arpasızlıktan atının son derece zayıflayıp güçsüzleştiği, açlıktan güçsüz düşen atlar yüzünden yük ve insan taşımacılığının aksadığı üzerinde durmuştur. Arpa kıtlığının yarattığı bunca sıkıntı karşısında çaresiz kalan şair, arpa bulabilmek için yol göstermesi amacıyla, çareyi arpa falı bakan falcıya gitmekte bulmuştur. Falcının kudretli vezirin onun derdine çare olacağını söylemesi üzerine, vezirin huzuruna gidip saray ahırından arpa vermesi için dilekte bulunarak şiirini noktalamıştır.

Arpa kıtlığı konulu ikinci metin, Hayretî'nin “Ender-şikâyet-i Bî-şa'îrî” başlıklı şiiridir. “Mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün” kalıbıyla yazılmış 15 beyitlik bu kaside (Çavuşoğlu vd. 1981: 56-57) 13. beytinde belirtildiği üzere Râzî Bey adlı bir kişiye sunulmuştur.⁶

Necatî'de olduğu gibi Hayretî'nin bu şiiri de *Divan*'da kasideler arasında yer almakla birlikte, doğrudan doğruya bir övgü şiiri olmayıp şikâyet-name özelliği taşımaktadır. Zaten *Hayretî Divanı*'nda yer alan 21 kasidenin içeriğine bakıldığında, tevâhid, na't, Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve 12 imam övgülerini içerenler dışında, şairin dönemin devlet büyükleri için çok az kaside yazdığı görülür. Hayretî, Kanûnî Sultan

⁶ Rumeli şairlerinden olan Hayretî Vardar Yenicesi'nde doğmuştur. Bir süre İstanbul'da bulunmuş ve bazı devlet büyüklerine kasideler sunmuştur. Yazdığı şiirlerle Kanuni'nin sadrazamı İbrahim Paşa'nın dikkatini çekmişse de hemşehrisi Hayalî (ö:1557)'nin onu tokgözlü, kimsenin önünde eğilmeyen biri olarak tanıtmaya üzerine küçük bir tımar ihsanıyla geçiştirilmiştir. Bu duruma gücenen şair, İstanbul'u terk ederek Rumeli'ye gitmiştir. Rumeli'de Yahyalı, Mihaloğlu, Turhanlılar ve Evrenosoğulları gibi akıncı beylerinin himayesine giren Hayretî, böylece bu akıncı ocaklarında sipahi olarak hayatını sürdürmüş ve hizmetinde bulunduğu akıncı beylerinin desteğiyle geçinmiştir (Çavuşoğlu vd. 1981: X-XII; Tatçı 1998: 61; İsen 1998: 82,84). Buna göre Hayretî'nin söz konusu kasidesinde adı geçen Râzî Bey de bu akıncı beylerinden biri olmalıdır.

Süleyman ve Sadrazam İbrahim Paşa ile akıncı beylerinden Abdi ve İshak Beylere yazdığı birer kaside dışında bir kişiyi övme amaçlı kaside yazmamıştır. Şair diğer kasidelerinde felekten şikâyet etmiş, insanın dünyadaki hâlini, dünyanın geçiciliğini dile getirmiş ve abdallığı övmüştür (Demir 2001: 44). Hayretî'nin arpa kıtlığı dolayısıyla yaşadığı sıkıntıları dile getirdiği “cev” redifli kasidesi şöyledir:

1. Döndürdü kâha kıddümi bâr-ı belâ-yı cev
Varumı hâşılı yile virdi hevâ-yı cev
 2. Çihremde dâne dâne ağan yaş degül durur
Yüzüm şuyını dökdi yire mâ-cerâ-yı cev
 3. Altumda rāya döndi vücūdı olalıdan
Ben mübtelâ-yı cev ü atum mübtelâ-yı cev
 4. Qaldı ayaqda ger elini alup atumuñ
Bir pâre yüregın tayamazsa ‘aşâ-yı cev
 5. Ža‘ f ile şanki halka-i dām oldu kâmeti
Görmez henüz dideleri dānehâ-yı cev
 6. Gelmezdi kıatrece gözine yidi yem veli
Yem yimeyelden oldu teni şan giyâ-yı cev
 7. Gök hırmeninde encümi şaymazdı kâha lik
Yire ber-â-ber itdi firâķ-ı likâ-yı cev
 8. Kendüm bileli mezra‘ -ı ‘ âlemde hâşılı
Atum bu deñlü çekmedi bâr-ı belâ-yı cev
 9. Hırmen gibi yakamı idersem ‘ aceb mi çāk
Ceybümde habbe kıalmadı k’ola bahâ-yı cev
 10. Meydānda esb-i tab‘ um ile ögdül⁷ almağa
Pâ-bend olur kıomaz beni her gâh rây-ı cev
 11. Bu kâyinat-ı cevde gezüp cev-be-cev tamām
Bir kımse bulmadum k’ide baña ‘atâ-yı cev
1. “Arpa derdinin yükü boyumu (vücudumu) saman çöpüne çevirdi (benzetti). Kısacası arpa arzusu tüm varlığımı mahvetti.”
2. “Yüzümde tane tane (damla damla) akan yaş değildir. Arpa macerası yüzümün suyunu yere döktü (onurumu kırdı, değerimi düşürdü).”
3. “Ben derde, atım arpaya müptela olalı, atımın vücudu altumda ra harfine benzedi (iki büklüm oldu).”
4. “Eğer arpa asası atımın elinden tutup (yardım edip) bir parça sıkıntısını hafifletmezse (açlığını gidermezse) yarı yolda kalacak.”
5. “(Atımın) boyu (vücudu) zayıflıktan sanki ağ halkası gibi (iki büklüm) oldu. Gözleri arpa tanelerinden başka bir şey görmez.”
6. “Gözüne yedi deniz damla kadar gelmezdi. Fakat yem yemeyeli beri vücudu sanki arpanın ot hâline benzedi (zayıfladı).”
7. “Gök harmanında yıldızlara çöp kadar değer vermezdi. Fakat arpanın yüzünün ayrılığı (arpa kıtlığı) onun değerini düşürdü.”
8. “Kısacası kendimi bildim bileli dünya tarlasında atım arpa derdinin yükünü bu kadar çekmedi”
9. “Yakamı harman gibi yırtıp parçalasam buna şaşılır mı?. (Çünkü) cebimde arpa alacak tane bile kalmadı”
10. “Arpa düşüncesi beni bırakmayıp meydanda şairlik yeteneğimin atı ile ödül almama her an ayak bağı (engel) olur.”
11. “Bu dünyanın her yerini karış karış gezdim, bana arpa verecek (bağışlayacak)

⁷ Bu kelime, alıntı yapılan metinde “ögdül” olarak geçmektedir. Yeni Tarama Sözlüğü’nde ise “mükâfat, yarış ödülü” anlamında olduğu belirtilen bu kelimenin hem “ögdül” hem de “öñdül” biçimine yer verilmiştir (Dilçin 1983: 166,168).

DİVAN ŞİİRİNDE SOSYAL HAYATTAN YANSIMALAR: NECATÎ VE HAYRETÎ'NİN ARPA KİTLİĞİNİ ANLATAN İKİ MANZUMESİ

12. Ey dil inende itme gile faqr u fâkadan
Çekme bu deñlü bār-ı belāyı berāy-yı cev

13. Var Rāzî Beg işigine sür yüzünü ki tã
Ya cev⁸ ‘ aţã ide saña yãhod bahã-yı cev

14. Ey cãn tabîbi yaqdı teb-i tãb-ı ğam beni
Ger hãzretüñden olmaya baña devã-yı cev

15. Umar dilinde qomayasın hãbbe-i elem
Geldi qapuña Hayretî olup gedã-yı cev

bir kimse bulamadım.”

12. “Ey gönül! Yoksulluktan daha fazla şikâyet etme. Arpa için bu kadar dert yükünü çekme.”

13. “Git sana arpa ya da arpa bedeli bağışlayana kadar yüzünü Razî Bey’in eşigine sür (ona yalvar).”

14. “Ey can tabibi! Eğer huzurundan arpa derdime çare gelmezse bu derdin şiddetli ateşi beni yakacak.”

15. “Hayretî, gönlünde en ufak elem bırakmayacağımı umarak arpa dilencisi olup kapına geldi.”

Şiirden anlaşıldığı üzere arpa kıtlığı şairin yaşamını alt üst etmiştir. Kıtık yüzünden içine düştüğü yoksulluk ve çaresizlik âdeta belini bükmüş ve öz saygısını yitirdiği duygusunu yaşatmaktadır. Öte yandan, daha önce son derece çevik ve güçlü olan atının açlıktan zayıf ve güçsüz düşmesi, hiç çekmediği kadar eziyet çekmesi onun üzüntüsünü büsbütün artırmıştır. Atına arpa temin edecek kadar bile maddi gücü kalmayan şair, arpa verecek bir kimse de bulamamıştır. Bu çaresizlik fikri onun başkalarıyla yarışacak kadar güzel şiirler yazmasına da engel olmaktadır. Sonunda çareyi kendisine arpa ya da arpa alacak para vermesi umuduyla Razî Bey’in huzuruna çıkmakta bulur ve ondan yardım dileyerek şiirine son verir.

Sonuç

İki şairden birinin “arpa” diğerrinin “cev” redifi ile konu ve kavram birliğini sağladıkları bu kısa şiirlerde, şairlerin konuyu ele alış biçimlerinde kısmen farklılıklar görülmektedir. Necatî kıtlık yüzünden yaşadığı kişisel sıkıntıların yanı sıra daha çok, kıtlık sırasında değişen arz talep dengesi yüzünden arpanın çok fazla değer kazandığı, halkın büyük bir geçim sıkıntısı yaşadığı, arpanın özellikle at yemi olarak önemli bir hububat olduğu, arpasız kalan atların açlıktan güçsüz düştüğü için yüklerin yolda kaldığı ve üst düzey kişilerin bile gidecekleri yere yaya gitmek zorunda kaldıkları gibi kıtlığın yol açtığı sosyal sorunlara değinmiştir. Ayrıca daha önce belirtildiği üzere, bu şiirlerde doğrudan övgü amacıyla yazılmış kasidelerde olduğu gibi yardım ve himaye beklenen devlet büyüğü için bir medhiye bölümü bulunmamaktadır. Ancak Necatî kendisine yol gösterici olarak tasvir ettiği arpa falcısının ağzından, kasideyi sunduğu devlet büyüğünün gücünü, himmet ve lütfunun büyüklüğünü övmekten geri kalmamıştır. Son beyitte de bu devlet büyüğüne dua etmiştir.

⁸ Alıntı yapılan metinde bu kelime “cevv” olarak okunmuştur. “Cevv” Arapça “boşluk, uzay boşluğu, atmosfer” anlamında bir kelime olup beytin anlamına uymamaktadır. Bu nedenle Farsça “arpa” anlamındaki “cev” biçimi ile düzeltilmiştir.

Hayretî ise konuyu daha çok bireysel bir sorun olarak işlemiştir. Arpa kıtlığının yarattığı geçim sıkıntısının ve çaresizliğin kendi psikolojisi üzerindeki etkileri ile atının açlıktan zayıf düşüp güçsüzleşmesini tasvir etmiştir. Akıncı ocaklarında sipahi olarak hayatını sürdürmüş olan şair için atın önemi yadsınamaz. Bu nedenle o, böyle bir şiirde daha çok atının yaşadığı sıkıntıları ve bundan duyduğu üzüntüyü dile getirmeyi tercih etmiş olmalıdır.

Her iki şairin de üzerinde durdukları en önemli husus ise, arpanın at beslenmesindeki önemidir. Dolayısıyla kıtlık sırasında sosyal hayattaki pek çok aksaklığın da atların eski güçlerini yitirmiş olmalarından kaynaklandığı vurgulanmıştır.

Burada değerlendirilen bu iki şiir, altı asır gibi çok uzun bir dönemde varlık göstermiş olması bakımından dünyanın en uzun ömürlü edebî ekollerinden sayılan divan edebiyatı (Akün 1994:394; Banarlı 1966: 10) metinlerinin, yazdıkları dönemlerin sosyal hayatından izler taşıdığına örnek niteliğindedir. Divan edebiyatı metinleri bu açıdan ele alınıp değerlendirildikçe Türk diline, tarihine, folkloruna, sanatına, kısacası Türk kültür tarihine katkılar sağlanacak ve divan edebiyatına yöneltilen bu konudaki eleştirilere cevap verilmiş olacaktır.

Kaynaklar

- AKÜN, Ömer Faruk (1994), “Divan Edebiyatı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 9, İstanbul: 389-427.
- AYLAR, Selçuk (1995), “Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek”, **Dergâh**, VI, 65: 1011-1022.
- BANARLI, Nihad Sami (1966), “Divan Şiirinde Sosyal Çizgiler”, **Hayat Tarih Mecmuası**, II, 11: 10-14.
- BATISLAM, H. Dilek (2006), “16. Yüzyıl Divan Şairi Cinanî'nin Hediye Konulu İki Şiiri”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 18: 7-15.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya A. (1990), “Sühan Kasidesi”, **Dergâh**, I, 9: 9-11.
- , (1991), “Tayyare Kasidesi”, **Dergâh**, II, 18: 8-9.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed ve M. Ali TANYERİ (1981), **Hayretî-Dîvan**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (2001), **Necati Bey Divanı'nın Tahlili**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DEMİR, Hiclal (2001), **Çağlarını Eleştiren Divan Şairleri: Hayretî-Usulî-Hayalî**, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DİLÇİN, Cem (1983), **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- , (1999), “Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri”, **Türk Dili**, 571: 618-626.
- ERBAY, Erdoğan (1997), **Eskiler ve Yeniler: Tanzimat ve Servet-i Fünun Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı**, Erzurum: Akademik Araştırmalar.
- Hüseyin Remzî (1305), **Lugat-i Remzî**, II, İstanbul.

DİVAN ŞİİRİNDE SOSYAL HAYATTAN YANSIMALAR: NECATÎ VE HAYRETÎ'NİN ARPA
KITLIĞINI ANLATAN İKİ MANZUMESİ

- İNALCIK, Halil (1990), "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (İstanbul 21-25 Ağustos 1989) Tebliğler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 1-11.
- İSEN, Mustafa (1998), "Akıncılığın Türk Kültür ve Edebiyatına Katkıları", *Türkiye Günlüğü*, 49: 80-86.
- KILIÇ, Orhan (2002), "Osmanlı Devletinde Meydana Gelen Kıtıklar", *Türkler Ansiklopedisi*, 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları: 718-730.
- ÖZ, Mehmet (1999), "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", *Osmanlı Ansiklopedisi*, 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları: 66-73.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2000), "Divan Şiirinde Osmanlı Geleneğinin İzleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 3, İstanbul: 155-168.
- SEFERCİOĞLU, M.Nejat (2002), "Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı", *Türkler Ansiklopedisi*, 11, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları: 664-681.
- ŞENTÜRK, A. Atilla (1993a), "Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler- I", *Türk Dili*, 1993/I, 495: 175-188.
- , (1993b), "Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler- II", *Türk Dili*, 1993/II, 500: 211-223.
- , (1993c), "Osmanlı Şairlerinin Gözlemciliği ve Klasik Edebiyatımızda Realiteye Dair", *Dergâh*, IV, 41: 8-10.
- TARLAN, Ali Nihat (1997), *Necatî Beg Divanı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TATÇI, Mustafa (1998), "Hayretî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17, İstanbul: 61-62.
- ÜNVER, İsmail (2005), "Farklı Coğrafyalarda Yaşamış İki Şairin "Şitâ'iyye"lerinde Kış", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 18: 195-201.
- YENİTERZİ, Emine (2000), "Divan Şiirinde Osmanlı Devletindeki Sosyal, Ahlakî ve İktisadî Çözülmenin Akisleri", *Selçuk Üniversitesi Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 7-9 Nisan 1999-Bildiriler*, Konya: 361-377.
- YILMAZ, Kâşif (2000), "Muasır İki Divan Şairinin Manzumelerine Göre XVI. Yüzyılda Sosyal Hayat", *Trakya Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler C Serisi)*, I, 1: 121-127.